

NUTQ O‘STIRISH

Bekova Lobar Shermatovna

Samarqand viloyati Kattaqo‘rg‘on shahar

24-DMTT 4-5 yosh guruh O‘rta guruh tarbiychisi

ANNOTATSIYA

Mazkur ishda maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq o‘stirish jarayonining samarali yo‘llari va amaliy tajribalari yoritilgan. Nutqni shakllantirishda interfaol mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, rasm asosida hikoya tuzish, dramatisatsiya, ertakni qayta aytib berish kabi usullarning imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Nutq rivojiga faqat talaffuz va so‘z boyligi emas, balki bolaning tasavvuri, tafakkuri va ijodiy yondashuvi ham bevosita ta‘sir qilishi ta‘kidlanadi. Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari va multimediali vositalardan foydalanish orqali nutqni o‘stirishning yangi imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Nutq rivoji, maktabgacha ta‘lim, didaktik o‘yin, dramatisatsiya, ijodiy fikrlash, muloqot, interfaol metodlar, multimedia, ertak terapiyasi.

KIRISH

Nutq – inson tafakkurining ifodasi va jamiyat bilan muloqot qilish vositasidir. Bolada nutqning to‘g‘ri shakllanishi uning kelgusidagi o‘qish, yozish, fikr bildirish, atrofdagilar bilan muloqotga kirishish jarayoniga bevosita ta‘sir qiladi. Shu sababli maktabgacha ta‘lim va boshlang‘ich ta‘lim bosqichlarida nutq o‘stirish masalasi alohida e‘tibor talab qiladi.

Nutqni rivojlantirish jarayonida o‘yin faoliyatidan, rasm va predmetlar bilan ishlashdan, ertak va hikoya asosida mashg‘ulotlar o‘tkazishdan, shuningdek, interfaol metodlar va zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish mumkin. Bunday yondashuv o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytiradi, talaffuzini to‘g‘rilaydi, mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Bugungi kunda ta‘lim jarayonida nutq o‘stirish faqatgina og‘zaki mashqlar bilan cheklanib qolmay, balki bolalarning tasavvuri, muloqot madaniyati va ijodkorligini ham rivojlantirishga qaratilmoqda. Shunday ekan, nutq o‘stirish nafaqat til o‘rgatish, balki shaxsning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishida ham muhim omil hisoblanadi.

ASOSIY QISM

O‘rta guruhda, ya‘ni 4–5 yoshli bolalar nutqini o‘stirish jarayonida eng samarali vosita – o‘yin, rasm, qo‘shiq va hikoya asosidagi mashg‘ulotlardir. Tarbiyachi mashg‘ulotlarni bolalarning qiziqishi va yoshiga mos tarzda tashkil etishi lozim.

Bolalarga harf va so‘zlarni o‘rgatishda rasmi kartochkalardan foydalanish foydali. Masalan, tarbiyachi “A” harfini ko‘rsatib, yoniga anor rasmini qo‘yadi. Bolalar harfni

talaffuz qilib, rasmni nomlaydilar. Keyin tarbiyachi ulardan shu harf ishtirokida boshqa soʻzlar aytishni soʻraydi. Bu usul bolalarda tez fikrlash va soʻz boyligini oshiradi.

Shuningdek, soʻz zanjiri oʻyinini qoʻllash mumkin. Tarbiyachi “Olma” soʻzini aytadi, keyingi bola “A” harfi bilan boshlanadigan yangi soʻz topadi, masalan, “Ayiql”. Bu tarzda barcha bolalar faol ishtirok etadi.

Nutqni oʻstirishda dramatizatsiya katta ahamiyatga ega. Tarbiyachi kichik ertak yoki hikoya tanlaydi va bolalarni rollarga boʻladi. Masalan, “Boʻgʻirsoq” ertagini bolalar oʻynab beradilar. Har bir bola oʻz qahramonining gaplarini ifodali aytadi. Bu usul nutq ravonligini, intonatsiyani va ifodali talaffuzni rivojlantiradi.

Rasm asosida hikoya tuzish ham samarali mashgʻulotdir. Tarbiyachi doskaga “qush” rasmini iladi va bolalardan shu rasm asosida gaplar tuzishni soʻraydi. Masalan, bola aytadi: “Qush uchyapti. Qush daraxtga qoʻndi.” Keyingi bola gapni davom ettiradi. Shu tarzda oʻyin davom etadi va har bir bola mustaqil gap tuzishga oʻrganadi.

Sheʼr va qoʻshiqlarni yodlash ham nutqni oʻstirishning muhim usuli hisoblanadi.

Tarbiyachi kichik sheʼrni aytib beradi, bolalar birgalikda takrorlaydi. Keyinchalik ularni navbat bilan sheʼr aytishga chorlaydi. Bu mashgʻulot talaffuzni toʻgʻrilaydi, xotirani mustahkamlaydi va nutqni ifodali qiladi.

Shuningdek, “savol-javob burchagi” tashkil etilishi mumkin. Tarbiyachi bolalarga oddiy savollar beradi: “Bugun havo qanday?”, “Sen nonushtada nima yeding?” Bola savolga javob berishga oʻrganadi, bu esa kundalik muloqotda erkin gapirish malakasini shakllantiradi.

Oʻrta guruh tarbiyachisi nutq oʻstirish jarayonida bolalarga imkon qadar koʻproq gapirish, fikrini bayon qilish, bir-birini tinglash va suhbatni davom ettirish imkonini berishi lozim. Bu jarayon faqat amaliy mashgʻulotlarda, jonli muloqot va oʻyinlar orqali samarali kechadi.

Birinchi rasmda tasavvur qilaylik: bolalar dumaloq shaklda o'tirishgan, tarbiyachi ularning oldiga turli rangli qog'ozlardan yasalgan mevalar – olma, anor, banan, uzum qo'ygan. Har bir bola oldidagi qog'oz mevaning nomini aytishi kerak. Masalan, bola “Olma” deb aytadi, keyin tarbiyachi undan “Olma qanaqa?” deb so'raydi. Bola “Olma qizil” yoki “Olma shirin” deb javob qaytaradi. Shu tariqa bola nafaqat so'z aytadi, balki uni tavsiflashni ham mashq qiladi. Bu mashg'ulotda so'z boyligi kengayadi, gap tuzish ko'nikmasi shakllanadi, bolalar o'z fikrini ifodali bayon qilishga o'rganadilar.

Ikkinchi rasmda esa qiziqarli boshqotirma jarayoni aks etgan deb tasavvur qilamiz. Tarbiyachi kartondan turli shakllar – uchburchak, doira, to'rtburchak kesib oladi va ularni qo'shib hayvon yoki predmet yasaydi. Masalan, doira va uchburchaklardan qush hosil qiladi. Bolalar qushni ko'rib, uni nomlaydi, so'ng “Qush uchyapti” deb gap tuzadi. Keyin tarbiyachi yangi shakllardan boshqa narsa yasaydi – masalan, uy. Bolalar “Uy katta”, “Uyda deraza bor” kabi gaplar aytadilar. Bu o'yin bolalarning nutqini jonlantiradi, tasavvurini kuchaytiradi va oddiy narsalardan mazmunli gap tuzishga o'rgatadi.

Mashg'ulot turi	Amaliy faoliyat mazmuni	Kutilayotgan natija	Kreativ yondashuv
Rangli qog'oz mevalar	Rangli qog'ozdan olma, uzum, banan yasaladi. Har bir bola mevaning nomini aytadi va uni tavsiflaydi: “Olma qizil”, “Uzum shirin”.	So'z boyligi kengayadi, gap tuzish ko'nikmasi rivojlanadi.	Bolalarga o'zlari meva yasab, uni tasvirlab berish vazifasi beriladi.
Qog'oz boshqotirma	Kartondan geometrik shakllar kesiladi. Bolalar shakllardan uy, qush yoki mashina yasab, gap tuzadilar: “Uy katta”, “Qush uchyapti”.	Tasavvur kuchayadi, ijodiy nutq rivojlanadi.	Har bir bola o'zining yangi obrazini yaratadi va uni guruh oldida izohlaydi.
Qog'oz teatrlashtirish	Oddiy qog'ozdan qo'g'irchoqlar yasaladi. Bolalar kichik ertak sahnalashtiradilar va personaj gaplarini aytadilar.	Ifodali nutq, intonatsiya, jamoada ishlash rivojlanadi.	Har bir bola o'z qo'g'irchog'iga ism qo'yib, unga xos gaplarni o'ylab topadi.
So'z zanjiri o'yini	Tarbiyachi bir so'z aytadi: “Olma”. Keyingi bola “A” harfi bilan boshqa so'z topadi: “Anor”. Zanjir davom etadi.	Tezkor fikrlash, lug'at boyligi kengayadi.	Harflar qog'ozda yozilib, qopchaga solinadi. Bola qopchadan harf olib, shu harf bilan so'z aytadi.
Rasmi hikoya tuzish	Tarbiyachi qog'ozda chizilgan rasm ko'rsatadi: “Qush daraxtda”. Bola gap tuzadi va uni davom ettiradi.	Gap tuzish, mazmunli hikoya qilish ko'nikmasi rivojlanadi.	Bolalarga rasmni davom ettirish uchun o'zlari ham qo'shimcha chizish imkoniyati beriladi.
Qog'oz qo'shiq yoki she'r	Rangli qog'ozda yozilgan qisqa she'r tarqatiladi. Bolalar ovoz chiqarib o'qiydi, keyin qo'shiqcha tarzida aytadi.	Talaffuz, ritmik nutq va xotira rivojlanadi.	Bolalar o'zlari qisqa she'r to'qib, uni chiroyli qilib qog'ozga yozadilar.

XULOSA

Maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar nutqini rivojlantirishda kreativ va amaliy yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Jadvalda keltirilgan mashg'ulotlar bolalarning so'z boyligini kengaytirish, gap tuzish, ifodali nutq qilish, tezkor fikrlash hamda ijodiy tasavvurini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, rangli qog'oz, qog'oz qo'g'irchoqlar, rasm va shakllardan foydalanish bolalarning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi.

Shunday qilib, **kreativ-amaliy metodlar** orqali o'tkazilgan mashg'ulotlar nafaqat nutqni rivojlantiradi, balki bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiylik va muloqot qilish madaniyatini ham shakllantiradi. Bu esa kelgusida ularning maktab ta'limiga tayyor bo'lishida muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qodirova F.R., Yo'ldosheva Sh.M. **Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasi.** – Toshkent: “O'qituvchi”, 2018.
2. G'ulomova X., Qodirova F., Saidova M. **Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi.** – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
3. To'xtayeva Sh., Karimova M. **Maktabgacha ta'limda nutq va tafakkurni rivojlantirish.** – Toshkent: “Ilm Ziya”, 2019.
4. Azizxo'jayeva N.N. **Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.** – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2016.
5. Yo'ldosheva Sh.M., Xolmatova M. **Maktabgacha yoshdagi bolalarda og'zaki nutqni shakllantirish.** – Toshkent: “Istiqlol”, 2021.